

วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (20)
มกราคม - มิถุนายน 2552

โครงการศึกษาแผนที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เขตวัฒนา

จันทร์ทิพย์ ลิ้มทอง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นมหาวิทยาลัยภาครัฐแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ในเขตวัฒนา สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ได้เล็งเห็นถึงความหลากหลายในการดำรงอยู่ของชุมชนในพื้นที่เขตวัฒนา จึงได้ทำการวิจัยเชิงสำรวจ “โครงการศึกษาแผนที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่เขตวัฒนา” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

- 1) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของชุมชนในพื้นที่เขตวัฒนา
- 2) เพื่อเป็นการวางรากฐานข้อมูลของบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเขตวัฒนา
- 3) เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาเป็นฐานข้อมูลสำหรับให้ความรู้และเผยแพร่แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่สนใจได้ให้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมได้

คณะผู้วิจัย ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนและสถานที่ที่จะเข้าศึกษาข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ โดยศึกษาจากชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีแหล่งวัฒนธรรมและศิลปะที่สืบทอดกันมา ผู้นำชุมชนมีบทบาทและทุ่มเทเสียสละ เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน คณะผู้ศึกษาจึงได้เข้าศึกษาในพื้นที่ของชุมชนต่างๆ ในเขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร

รวมทั้งสิ้น 14 แห่ง ได้แก่ บ้านอาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต, บ้านช่างไทย, วัดธาตุทอง, วัดภาษี, คริสตจักรวัฒนา, ชุมชนคลองเป็งสามัคคี, ชุมชนแจ่มจันทร์, ชุมชนข้างสะพานคลองตัน, ชุมชนยาตอง, ชุมชนศาลาลอย, ชุมชนสุเหร่าบางมะเขือ, ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน, ชุมชนสุเหร่าสามอิน, ชุมชนหลังสน.ทองหล่อ

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาการศึกษาเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ภาษา วิธีการดำเนินชีวิต แนวคิด คติความเชื่อ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในเขตวัฒนาด้านต่างๆ อาทิ การสร้างที่อยู่อาศัย ด้านอาหาร ด้านสุขภาพ การประกอบอาชีพ เครื่องแต่งกาย หัตถกรรม และแหล่งการเรียนรู้

การศึกษาใช้วิธีการศึกษาข้อมูลที่เป็นเอกสาร การค้นคว้าจากห้องสมุด จากหน่วยงานราชการ การสำรวจพื้นที่ โดยใช้แผนที่จากสำนักงานเขตวัฒนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยลงศึกษาพื้นที่จริงแต่ละชุมชน สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์และเรียบเรียง เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมของเขตวัฒนา

อภิปรายผล

การศึกษาแผนที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่เขตวัฒนา คณะผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิด ทฤษฎี องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ

นักวัฒนธรรม ซึ่งท่านเหล่านี้ได้ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตกผลึก ความหมายของความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ถูกถ่ายทอดให้เห็นเป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรม ทั้งเชิงทฤษฎี วิถีปฏิบัติ เชื่อมโยงสังคมเล็กๆ จากตัวเราสู่สังคมโลก ให้เห็นว่า ธรรมชาติของการดำรงชีวิตไม่ได้มีเฉพาะตนหากแต่เกิดจากความหลากหลาย นอกจากนี้ ได้ค้นคว้าจากเอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สืบค้นประวัติความเป็นมาของเขตวัฒนา พบว่า เขตวัฒนาเป็นเขตที่จัดตั้งใหม่โดยมีมติทางการปกครอง เนื่องจากความหนาแน่นของจำนวนประชากร แบ่งเขตการปกครองจากเขตคลองเตยเดิม โดยประกาศกระทรวงมหาดไทยมีผลจัดตั้งเป็นเขตวัฒนาตั้งแต่วันที่ 6 มีนาคม 2541 โดยมีพื้นที่บริการ คือ แขวงคลองเตยเหนือ แขวงคลองตันเหนือ และแขวงพระโขนงเหนือ

สภาพทั่วไปของเขตวัฒนา พื้นที่เขตวัฒนาประกอบด้วยอาคารพาณิชย์สูง เป็นที่ตั้งของสำนักงาน ร้านค้า ห้างสรรพสินค้า ร้านอาหาร สถานบันเทิง หลังอาคารสูงในซอยต่างๆ จะเป็นที่พักอาศัยของผู้มีฐานะ ข้าราชการผู้ใหญ่ นักธุรกิจ ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ สุดท้ายซอยจะเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของคนในท้องถิ่นชุมชนดั้งเดิม และคนต่างถิ่นที่อพยพมาอาศัยในเขตวัฒนาหลากหลายอาชีพ

เขตวัฒนามีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ทั้งคนไทย จีน มุสลิม ชาวต่างชาติจากตะวันตก ตะวันออก อัฟริกัน และต่างศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม

ความสัมพันธ์ของคนในเขตวัฒนามักเกิดขึ้นในกลุ่มชาวมุสลิม เนื่องจากชุมชนต่างๆ ในเขตวัฒนาจะมีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และอาศัยอยู่มาหลายชั่วอายุ ชาวมุสลิมนับว่าเป็นคนกลุ่มแรกที่อยู่อาศัยเคลื่อนย้ายมาตั้งรกรากในบริเวณเขตวัฒนา ย้อนกลับไปนับร้อยปีเมื่อครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้ทำการขุดคลองแสนแสบ จึงได้นำประชาชนจากหัวเมืองทางใต้มาเป็นแรงงานขุดคลองแสนแสบ ชาวมุสลิมจึงเกิดความผูกพันต่อกันทั้งทางศาสนาและทางเครือญาติมากกว่าผู้คนเชื้อชาติอื่นๆ

ในเขตวัฒนามีวัดในพระพุทธศาสนาเพียง 2 แห่ง คือ วัดภาชี ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขต อยู่ติด

กับคลองแสนแสบและซอยเอกมัย เป็นวัดที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน อีกทั้งมีพระอุโบสถที่สวยงามทางสถาปัตยกรรมแบบล้านนา และวัดธาตุทองอยู่ทางทิศใต้ของเขต เป็นวัดที่ขึ้นชื่อในเรื่องการบริการแก่ชุมชน มีมัสยิดเป็นที่ใช้ประกอบศาสนกิจทั้งหมด 6 แห่ง แต่ละแห่งสร้างเป็นอาคารที่มั่นคงสวยงามใช้บประมาณการสร้างมัสยิดหลายสิบล้านบาท ซึ่งมาจากกำลังศรัทธาของชาวมุสลิมในชุมชนนั้นๆ ในเขตวัฒนายังมีคริสตจักรอีก 11 แห่ง สำหรับการเข้ามาประกอบศาสนกิจของคริสตศาสนิกชน นอกจากนี้ ยังเป็นที่ตั้งของสถานทูตถึง 19 แห่ง

พื้นที่ อาณาเขต และประชากร (ข้อมูลปี 2550)

เขตวัฒนามีพื้นที่การปกครอง 3 แขวง คือ แขวงคลองเตยเหนือ แขวงคลองตันเหนือ และแขวงพระโขนงเหนือ มีพื้นที่รวมทั้งหมด 13,287 ตารางกิโลเมตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ เขตราชเทวีและเขตห้วยขวาง
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ เขตสวนหลวงและเขตพระโขนง
ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตคลองเตย
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เขตปทุมวัน

ประชากร

แขวงคลองเตยเหนือ ชาย 4,157 หญิง 4,432
แขวงคลองตันเหนือ ชาย 21,541 หญิง 23,364
แขวงพระโขนงเหนือ ชาย 12,904 หญิง 14,113
รวมทั้งสิ้น 80,531 คน 40,708 หลังคาเรือน

จากสภาพทั่วไปของเขตวัฒนา จะพบว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสถานที่และชุมชนมีมาก คณะผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาสถานที่และชุมชนที่กำหนดไว้ในขอบเขตการศึกษาจำนวน 14 แห่ง ได้แก่

1. บ้านอาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต
2. บ้านช่างไทย
3. วัดธาตุทอง
4. วัดภาชี
5. คริสตจักรวัฒนา
6. ชุมชนคลองเป็งสามัคคี
7. ชุมชนแจ่มจันทร์
8. ชุมชนข้างสะพานคลองตัน
9. ชุมชนยาตอง
10. ชุมชนศาลาลอย

ชุมชน เกิดการสร้างอาคารพาณิชย์ ห้องแถว เกิดการค้าขายในชุมชน ซึ่งแต่เดิมชุมชนมุสลิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม ผู้คนประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเท่านั้น ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกอย่างคือการขายที่ดิน เพราะเมื่อมีการตัดถนนการคมนาคมสะดวกขึ้น ราคาที่ดินเพิ่มขึ้น พวกพ่อค้านายห้าง เจ้าของบริษัท นายทุนชาวไทยพุทธเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาซื้อที่ดินบริเวณนี้เพื่อประกอบธุรกิจ พอขายที่ดินทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายที่ทำกินไปสู่ชุมชนอื่น หรือออกไปทำมาหากินต่างจังหวัด หรือเจ้าของที่ดินที่ไม่ขายก็ปลูกบ้านเช่า ห้องเช่า อพาร์ทเมนต์ นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการสืบสานวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นการแต่งกาย ชาวมุสลิมเริ่มเปลี่ยนแปลงหลังจากวัฒนธรรมเมืองเข้ามา การนุ่งโจง และโพกหัวเริ่มลดน้อยลง จะมีการแต่งกายในงานพิธีใหญ่ ๆ ที่สำคัญ เช่น พิธีสำคัญทางศาสนาอิสลาม งานแต่งงาน หรือการขึ้นบ้านใหม่ และในกลุ่มชายวัยกลางคนขึ้นไปยังแต่งกายแบบวัฒนธรรมชาวมุสลิม

อยู่ ส่วนชาวมุสลิมรุ่นใหม่ แต่งกายตามสมัยนิยม ใส่เสื้อเชิ้ต เสื้อยืด กางเกงยีนส์ ตามความสะดวกและเหมาะสมกับวิถีในสังคมเมือง

การสืบสานวัฒนธรรม

เขตพัฒนามีการสืบสานวัฒนธรรมหลากหลาย ทั้งบ้านศิลปิน และชุมชนต่างๆ อาทิ

บ้านอาจารย์จักรพันธุ์ โปษยกฤต สืบสานงานหุ่นกระบอก การทำหุ่นกระบอกของอาจารย์จักรพันธุ์ มีความพิถีพิถันอย่างยิ่ง ตั้งแต่การเขียนแบบร่างลวดลาย การปั้น การหล่อ เขียนหน้าหุ่น ทำเครื่องศรชะ เครื่องประดับ ปักกรังดินเลื่อม เครื่องแต่งกาย การสร้างฉาก และเครื่องประกอบฉาก การซ่อมเชิดหุ่นกระบอก เพื่อเตรียมการแสดง อาจารย์จักรพันธุ์จะซ่อมที่โถงชั้นล่างของบ้านทุกเสาร์หรืออาทิตย์ปลายเดือนถือเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนรู้จักที่มาร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน รวมทั้งยังเป็นการสืบสานอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทยอีกด้วย

บ้านช่างไทย อาจารย์กฤตดากร สดประเสริฐ เจ้าของบ้านช่างไทย กล่าวถึงที่มาของบ้านช่างไทยเกิดขึ้นจากความรัก และห่วงใยในงานศิลปะ และ

ต้องการถ่ายทอดงานศิลปะไทยที่กำลังสูญหาย บ้านช่างไทยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานเปิดบ้านช่างไทย เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2539 เพื่อเป็นสถานที่สอนจิตรกรรมไทย ลายไทย สอนศิลปะพื้นบ้าน วาดเส้น สีน้ำ ศิลปะเด็ก สอนศิลปะการต่อสู้มวยไทยขนานแท้ เช่น มวยคาดเชือก มวยไชยา ถือเป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปะไทยที่น่าสนใจและหาดูได้ยาก

ลำตัดแม่แ้ว และแม่ละไม ทายาทคณะแม่ละไม เวียนช้างสะพานคลองตัน เล่นลำตัดมา 40 กว่าปีแล้ว คณะลำตัดแม่แ้วมีสมาชิก 15 คน ยังรับงานแสดงและสอนให้แก่เด็ก ๆ ที่สนใจ

ดนตรีพื้นบ้านอิสลามหรือดนตรีนาเซป มีวงดนตรีที่สืบสาน คือ วงดนตรีแสงมณี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2519 สมาชิกของวงส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนบ้านดอน เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการเล่นดนตรี วงดนตรีแสงมณีจึงได้รับรางวัลเกียรติคุณมากมาย

เศรษฐกิจชุมชน

ในพื้นที่เขตวัฒนา มีชุมชนหลายแห่งที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยสืบสานอาชีพจากภูมิปัญญา

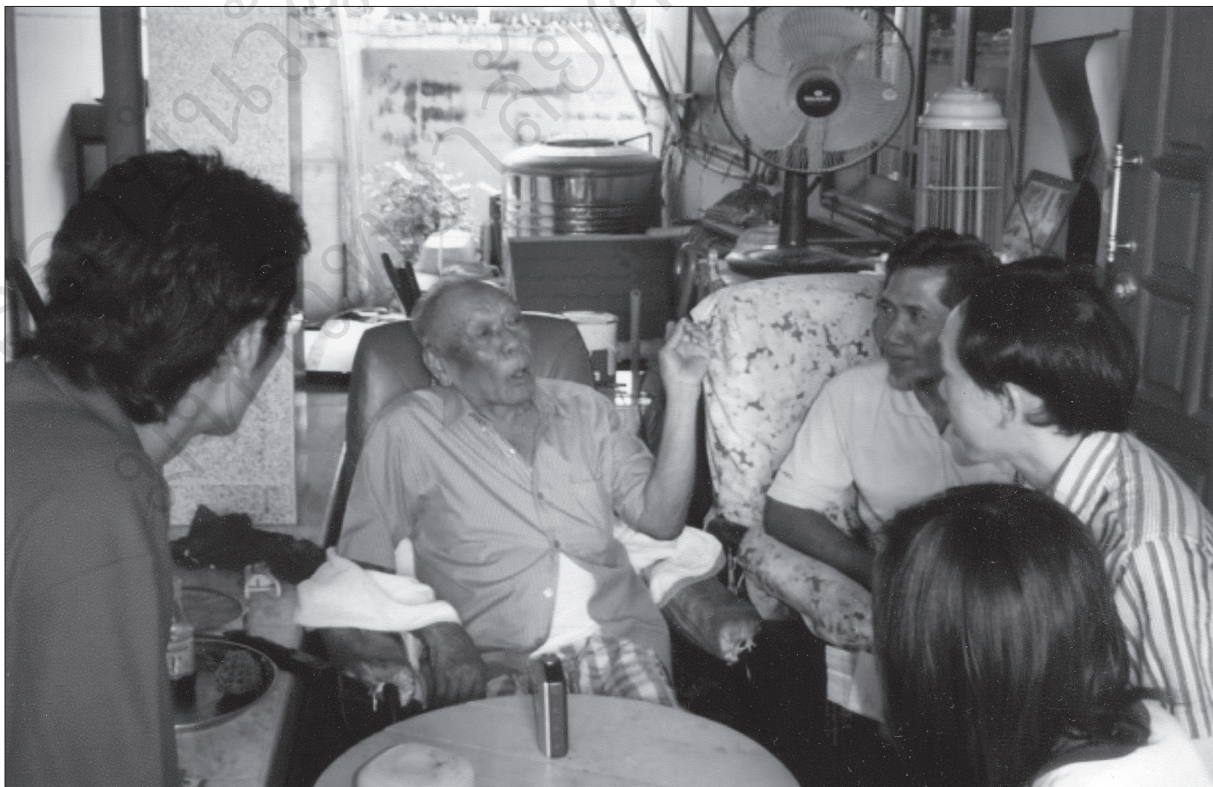
ของบรรพชน และบางชุมชนสร้างอาชีพขึ้นใหม่เพื่อหารายได้ช่วยเหลือความเป็นอยู่แก่สมาชิกในชุมชน

น้ำยาอเนกประสงค์ เป็นสินค้าเศรษฐกิจของชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ ซึ่งคุณสุพร มีหนองน้ำ ประธานชุมชนได้รับการอบรมจากสำนักงานเขตวัฒนา และนำมาดัดแปลงสูตรจนเป็นสูตรเฉพาะของชุมชนสามารถผลิตจำหน่าย หารายได้ให้ชาวบ้านด้วยการตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน

การใช้สมุนไพรรักษาตามวิธีหมอโบราณ คุณวัชรวิ ทับทอง ประธานชุมชนคลองเป็งสามัคคี ตั้งศูนย์ขึ้นเพื่อหารายได้ส่วนหนึ่งส่งลูกหลานเรียน อีกส่วนหนึ่งทำนุบำรุงชุมชน พัฒนาชุมชน สร้างงานสร้างอาชีพให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน

ผลิตภัณฑ์จากติบูก (ฟิวเตอร์) คุณอรรรพพล อรุณโรส เจ้าของธุรกิจการทำฟิวเตอร์ในชุมชนแจ่มจันทร์ เมื่อธุรกิจเติบโตขึ้น ได้จ้างคนในชุมชนเข้ามาช่วยผลิตในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้ชุมชน

การปักผ้า และตัดชุดมุสลิม ในชุมชนศาลาลอย คุณมาเรียม มีสุวรรณ เล่าว่าเป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน ขณะนี้มีอยู่ 3 ครอบครัว การปักผ้า และการตัดชุดมุสลิม เป็นงานที่สร้างชื่อให้กับชุมชน

บทบาทผู้นำชุมชน

คณะผู้ศึกษาพบว่าผู้นำชุมชน หรือประธานชุมชนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตนได้ ประธานชุมชน ดังเช่น คุณสุพร มีหนองน้ำ ประธานชุมชนหลัง สน.ทองหล่อ มีความคิดอยากให้ชุมชนดีขึ้น ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ในเรื่องที่อยู่อาศัย เพราะปัญหาชาวชุมชนมีที่อยู่กันอย่างไม่มั่นคง นอกจากนี้ผู้นำชุมชนมีแนวคิดที่จะทำศูนย์ประชุม และทำศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน และคาดหวังจะให้ป็นศูนย์รวมให้เด็กอบรมศาสนาทุกวันอาทิตย์ คุณสุพร ยังอยากมีคอมพิวเตอร์เพื่อจกได้เชิญวิทยากรมาสอนเด็ก และกลุ่มแม่บ้าน ทั้งอยากให้เด็กในชุมชนได้รับความรู้เพิ่มอีกคืออบรมด้านดนตรี และภาษาอังกฤษ ซึ่งความคิดของคุณสุพร จะประสบความสำเร็จได้ ต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ หรือมูลนิธิ องค์กรการกุศล มาช่วยเหลือ

นอกจากประธานชุมชน คุณสุพร ยังมีประธานชุมชนอื่น อาทิ คุณพวงเพ็ญ ถนอมวงษ์ ประธานชุมชนยาดอง คุณมาเรียม มีสุวรรณ ประธานชุมชนศาลาลอย คุณวัชรวิ ทับทอง ประธานชุมชนคลองเป้งสามัคคี ประธานชุมชนอื่นๆ ท่าน

ผู้นำทางศาสนา ท่านอิหม่าม ท่านเจ้าอาวาส ท่านศาสนาจารย์ ท่านศิลปินแห่งชาติ ล้วนแต่เป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญเป็นกำลังเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งและทำให้ชุมชนดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนและสถานที่สำคัญในเขตวัฒนา ทั้ง 14 ชุมชน ผู้ศึกษาพบว่า ทุกพื้นที่มีการพัฒนาจากสภาพความเป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก แล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตามบริบท พื้นที่ชุมชนแต่ละแห่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่อดีต และพัฒนาการดำรงวิถีความเป็นอยู่ให้สามารถนำชุมชนของตนให้ดำรงอยู่ได้ บางพื้นที่ชุมชนเกิดจากความเข้มแข็งความไม่ยอมแพ้ และความเสียสละของผู้นำชุมชนทุกวิถีทางที่จะให้ชุมชนของตนดำรงอยู่ และมีคุณภาพชีวิตที่พอเหมาะ ชุมชนบางแห่งต้องดิ้นรนต่อสู้ให้ชุมชนส่วนรวมอยู่ได้โดยไม่ทอดทิ้งการสืบทอดด้านวัฒนธรรมที่เคยมีอยู่สามารถสร้างเป็นอาชีพในครัวเรือนได้

คณะผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงประโยชน์สูงสุดที่ได้ลงพื้นที่สำรวจภาคสนามทำให้ประจักษ์ว่าในพื้นที่เพียงไม่กี่ตารางกิโลเมตร บริเวณถนนสุขุมวิทฝั่งเลขคี่ ที่ขนานกับถนนเพชรบุรีตัดใหม่ของเขตวัฒนา

จะพบความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สามารถดำรงและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คุณค่าของการศึกษาคครั้งนี้ ทำให้สามารถมองเห็นวัฒนธรรมเมืองมากขึ้น

ในวัฒนธรรมเมือง ที่มีความต่างที่เหมือนความเหมือนที่แตกต่าง เป็นความหลากหลายที่สามารถผสานชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม เพื่อสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามส่งต่อให้ชนรุ่นหลังได้ถือเป็นแนวปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษา คณะผู้วิจัยพบว่าปัญหาและอุปสรรคที่ควรคำนึงถึงในงานวิจัยมีดังนี้

1. ข้อมูลเชิงเอกสาร มีการจัดพิมพ์เผยแพร่้อยมาก และข้อมูลเชิงสำรวจไม่ได้รับการปรับปรุงให้เป็นปัจจุบัน

2. ข้อมูลในการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน ควรกำหนดหัวข้อสัมภาษณ์ให้เป็น

ไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ เพราะผู้ให้สัมภาษณ์จะเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ไปเรื่อย ๆ หากไม่กำหนดหัวข้อจะได้รับข้อมูลกลับมาไม่ตรงประเด็นที่ตั้งไว้

3. การลงพื้นที่สำรวจภาคสนามมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการเข้าถึงผู้นำชุมชน จะได้รับการอำนวยความสะดวกและแนะนำผู้ที่ให้ข้อมูลเชิงลึกได้

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาในพื้นที่ของสำนักงานเขตอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลในระดับจังหวัดได้

2. ควรมีการศึกษาข้อมูลเชิงลึก โดยเน้นศึกษาแต่ละชุมชน จะช่วยพัฒนาเสริมให้ชุมชนในเขตพื้นที่แต่ละแห่งเกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าของชุมชนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้นๆ ได้ และสามารถนำมาเป็นเนื้อหาในการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นของตนในระบบการศึกษาได้

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดงานเปิดป้ายมัสยิดอีตายาตุลอิสลาม บ้านสามอิน. **งานฉลองและเปิดป้ายมัสยิด อีตายาตุลอิสลาม (สามอิน) 19-20 มกราคม 2548.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท นันทา พับลิชชิ่ง จำกัด, 2545.

ธีรยุทธ บุญมี. **ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : สายธาร, 2546.

นิธิ เอียงศรีวงศ์. เสียงจาก “น.พ. ประเวศ - อ.นิธิ” เข้าใจ- เข้าถึง “ความหลากหลาย” คำตอบของ “สมานฉันท์” สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2549 จาก <http://www.midambollจาก.net/ekonomiz/2005q3/article2005aug05p6.htm>

ประเวศ วะสี. เสียงจาก “น.พ. ประเวศ - อ.นิธิ” เข้าใจ- เข้าถึง “ความหลากหลาย” คำตอบของ “สมานฉันท์” สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2549 จาก <http://www.midambollจาก.net/ekonomiz/2005q3/article2005 aug05p6.htm>

พระปลัดสุเทพ ช่วยหล้า. **บทบาทของวัดที่พึงประสงค์ต่อชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดภาชี เอกมัย เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการบริหารองค์กร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, 2549.

ศรีศักร์ วลลิโกดม. “ท้องถิ่นวัฒนา”. ใน **ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นราชบุรี** ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (ก.ย. 2543) หน้า 1-4.

สำนักงานเขตวัฒนา. **คู่มือประชาชนและของดีเขตวัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเขตวัฒนา, 2545.

สำนักงานเขตวัฒนา. **คู่มือประชาชนและของดีเขตวัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเขตวัฒนา, 2546.

สถาบันราชภัฏจันทรเกษม. **วัฒนธรรมสองฝั่งแควนครหลวงแสนสว** กรุงเทพมหานคร : วิชาการพิมพ์, 2537.

อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

